

Madsens ideologiske feiloppfatning av psykologien

Torgeir M. Hillestad
professor i psykologi, Universitetet i Stavanger

Vi trenger ingen ny og revolusjonær psykologi for å beskrive grunnleggende samfunns- og individendringer, slik Madsen hevder. Slike endringer lar seg utmerket godt beskrive ut fra etablert psykologisk vitenskap.

DEBATT: NYLIBERALISME

I forrige utgave av Tidsskriftet hevdet Ole Jacob Madsen at Torgeir M. Hillestad skrev psykologien ut av verden, og undret seg på om psykologene tror at politikk som ideologi er et tilbaketrukket stadium. Hillestad svarer at man først må se på de interne psykologiske vitenskapelige premisene før man vurderer på psykologiens eksterne bruk.

Med sitt innlegg «Alt henger sammen med alt» i juninummeret av Tidsskriftet svarer Madsen på min kritikk av hans tidligere innlegg. Svaret avslører imidlertid at han ikke forstått grunnlaget for min kritikk. Den største feilen hans er at han ikke er i stand til å skjelne mellom det psykologi-*interne* og det psykologi-*eksterne* i problematiseringen av psykologien. Dermed ender han, nærmest selvsagt, opp i en posisjon der det psykologiske forsvinner i det sosiale og politiske.

Vi trenger ingen ny psykologisk vitenskap

Madsens utgangspunkt synes å være at psykologien må inngå i eller ta hensyn til en slags politisk (radikal) diskurs der dens politisk-normative betingelser settes på dagsordenen. Gjerne for meg, men poenget er at Madsen ikke snakker om psykologien som vitenskap i det hele tatt. Han vil snakke om politikk og samfunn og om hvordan psykologien skal føyes inn i dette, men da framstår han primært som sosiolog og i noen grad som radikal politisk emissær i betydningen av at hans primære hensikt er å framføre et bestemt politisk budskap. Greit nok, hadde han bare begrenset seg til dette. Men i tillegg mer enn antyder han at psykologien selv og dens gjenstand må gå opp i det sosiale og politiske. Henvisningene til Laclau og Mouffe, så vel som Kvale, er tydelige i så måte. Hos sistnevnte argumenteres det for eksempel for nødvendigheten av å forlate «den modernistiske tanke om den universelle psyken», uten at det blir klart hva en slik «universell psyke» innebærer. Men hvis et bestemt kunnskapsfelt skal kunne inneha status av vitenskap, må dette feltet referere til en allment gitt kunnskaps-gjenstand som ikke uten videre «forsvinner» ved endrede sosiale betingelser. For hvis dette var tilfellet, ville vi ikke stå overfor noe egentlig vitenskapelig gjenstandsområde, og dermed ingen vitenskap i det hele tatt. Med andre ord: når de sosiale og politiske omstendighetene og individenes reaksjonsmønstre endrer seg, betyr ikke dette at eksisterende psykologisk vitenskap endrer seg, forsvinner eller blir noe helt annet. Slike grunnleggende endringer lar seg derimot ofte utmerket godt beskrive ut fra eksisterende teori innenfor allerede etablert psykologisk vitenskap. Det trengs altså ingen «ny» og «revolusjonerende» psykologisk vitenskap, verken for å beskrive grunnleggende samfunns- og individendringer, eller utopiske forestillinger om et nytt menneskelig subjekt som produkt av ønskede eller profeterte revolusjonære framtidssamfunn.

Psykoanalysen kan for så vidt tjene som illustrasjon, uavhengig av hvorvidt en betrakter den som en adekvat psykologisk teori eller ikke. Subjekt-betingelser under så vel eksisterende patriarkalske samfunnsforhold eller liberalistiske, individualistiske oppløsningstilstander, så vel som utopiske framtidssamfunn, lar seg alle utmerket godt forklare og begrepssette innenfor den samme psykoanalytiske begreps- og forklaringsrammen, noe for eksempel den såkalte freudo-marxismen tydelig har demonstrert. En helt annen ting – rent logisk – er selvsagt spørsmålet om en godtar psykoanalysens utgangspremisser, noe som prinsipielt vil gjelde alle foretrukne teorier.

Likeledes skaper ikke faktiske og ønskede endringer knyttet til individets *sosiale* status eller mulighetsbetingelser noen automatiske endringer i de basale *psykologiske* betingelsene individene i henhold til psykologisk basisforståelse er underlagt. Motiver, emosjoner og læring som basale psykologiske mekanismer og forklaringsbegreper forkastes ikke fordi en mener menneskets grunnleggende interesser og behov er tjent med et kvalitativt annet samfunn enn det eksisterende. Tvert imot vil et slikt utgangspunkt bare måtte bekrefte dem, siden en bare eventuelt vil få utløp for andre motiver, lære nye ting, osv. – altså endre det rent empiriske innholdet, men ikke slutte å være underlagt slike mekanismer i seg selv.

Og her er vi ved poenget: Madsens manglende evne til logisk å differensiere mellom det psykologiske og det sosiale fører han ut i feilaktige konklusjoner angående det psykologiske selv, noe som får som konsekvens at det psykologiske oppløses i det sosiale. Psykologien selv er nødt til å være «konservativ» i forhold til det sosiale og de sosiale endringene. Dens utgangspremisser og krav er tilslutning til ikke en bestemt (for eksempel revolusjonær) sosialform, men til det sosiale selv på *allmenn* form. Dette ble for så vidt påpekt av Freud i hans strukturmodell, der han viser at driften selv aldri forekommer i sin rene form, men alltid på en sosialt konstituert form som sosial represjon og tvang. Med andre ord: at individet aldri kan bli «fritt» i abstrakt betydning.

Psykologiens interne logikk

Madsen utvikler ikke noe egentlig psykologisk begrep som er logisk uavhengig av ulike sosiale betingelser. Dermed ender han i en dualisme der det ene logiske nivået, her det psykologiske, sjaltes ut til fordel for et rent sosialt og politisk perspektiv. Dette kommer tydelig fram i hans terminologi. For mens han etter eget sigende ønsker å snakke om psykologi som vitenskap, snakker han i stedet om dens *eksterne* betingelser, som når han baserer seg på uttrykk knyttet til måten psykologien «blir brukt på», dens «ringvirkninger» og ikke minst hans bruk av begrepet «psykologisering». Når Madsen snakker om de alvorlige problemene psykologien i dag er beheftet med, for eksempel dens «normative dimensjoner» og hvordan den ved å etterleve sin egen «etiske standard» ikke kan «klamre seg til ren logisk deduksjon eller vitenskapelig metode», demonstrerer han at det ikke er psykologien han snakker om, men psykologiens eksterne betingelser. Slikt sett klarer han utmerket godt å «skrive seg ut av psykologien», som han selv uttrykker det. Dette innebærer imidlertid ikke, som han selv synes å tro, at vi står igjen med spørsmål som ikke «lenger angår psykologien». Det er nettopp her hans feilslutning ligger, i hans manglende evne til å differensiere mellom psykologiens *interne* logikk som vitenskap og dens *eksterne* betingelser. Uten denne grunnleggende logiske distinksjonen ledes han til en illusjon om at psykologien i seg selv kan bli politisk og brukes i en slags politisk frigjøringskamp som skal overskride det bestående systemet på en eller annen måte.

Madsens feilslutning ligger i hans manglende evne til å differensiere mellom psykologiens interne logikk som vitenskap og dens eksterne betingelser

Selvfølgelig er psykologiens bruk og eventuelle misbruk, dens normative betingelser og etiske standard viktig og ikke til å underslå. Men etikk og normativitet er som fag definert og nedfelt i filosofien og kan selvsagt ikke reduseres til en annen vitenskap eller et annet refleksjonsområde, men må eksistere logisk *uavhengig* av dette. Madsen er opptatt av «bruken» av vitenskaper, for eksempel psykologien, men vitenskapen i seg selv må ut fra dette da nødvendigvis forekomme og defineres *for* bruken selv. Noe annet ville jo være meningsløst og umulig.

Madsen hevder at jeg ved å karakterisere psykologiens innhold som «tilpasning» utelukker at psykologien kan ha destruktive *effekter*. Dette er selvsagt feil og viser igjen at han ikke klarer å differensiere mellom psykologiens logikk og dens eksterne betingelser eller berøringspunkter. Tilpasning kan være et politisk ladet uttrykk, men i psykologisk vitenskapelig forstand betyr det den grunnleggende psykososiale beherskelsen av sitt miljø og sine omgivelser, en grunnleggende livsnødvendighet for alle mennesker og andre levende organismer. Noen annen målsetting og logikk ligger ikke nedfelt i psykologien selv, og i så henseende blir også psykologien en «konservativ» affære, slik alle vitenskaper blir det ved å forklare fenomener ut fra sin egen logikk og sitt begrepsapparat. Gjorde de ikke dette, ville de ikke kunne vært vitenskaper. At de av og til gjør dette bra, og andre ganger mindre tilfredsstillende, er en helt annen sak.

Politisk-ideologiske feilslutninger

Madsen synes ute av stand til å begrepssette den grunnleggende dialektikken psykologien er nedfelt i, nemlig dens todimensjonale forankring i både det psykiske og sosiale. Hans bruk av værensprinsippet om psykologiens «væren i verden» er dessverre ikke i stand til å fange opp dette. Menneskelige fenomener er alltid og kommer alltid til syne sosialt. Men samtidig er de nødvendigvis også forankret i det psykiske og den psykiske logikken som nettopp psykologien som vitenskap reflekterer, riktignok til tider mer eller mindre presist. Å ikke innse dette innebærer altså at en forfaller til en slags

dualisme der en på en måte «velger» og dermed også forkaster den ene dimensjonen til fordel for den andre. At Madsen nettopp gjør dette, går tydelig fram av hans forsøk på å gjøre psykologien «politisk», og slik reduserer den til rent samfunnsmessige og normative størrelser. Det kommer også tydelig til uttrykk gjennom hans referanser til Ryle og Mead. Disse ble også fanget i en slik grunnleggende selvrefererende dualisme som blant annet har vært empirismens problem som erkjennelsesteori. Ryles angrep på Descartes henfalt selv til dualisme fordi han trodde han kunne velge vekk menneskets «sjelelige» verden ved å hevde at mentale hendelser utelukkende var materielle eller kroppslige. Når det gjelder Mead, havnet han med sitt postulat om at *selvet* er formet i den sosiale virkeligheten, i en uløselig tautologi. For å begrunne at selvet ble grunnleggende formet av det sosiale, måtte han simpelthen forutsette dette. Ved å forsøke å vise hvordan den sosialt genererte, den såkalte generaliserte andre, er grunnleggende i utformingen av individets identitet, måtte han i utgangspunktet *forutsette* denne enheten, uten å være i stand til å forklare eller å gjøre rede for hvorfor og hvordan denne mekanismen kunne tre i virksomhet i utgangspunktet.

Madsen synes ute av stand til først å definere og begrepssette psykologien på sine interne psykologisk vitenskapelige premisser for *deretter* å se på dens eksterne bruk og eventuelle normative svikt i samfunnet. I stedet vil han redusere selve psykologien og dens innhold til bestemte normative og politisk normative preferanser og forventninger. Hans psykologioppfatning og kritikk representerer derfor ikke vitenskapelighet, men henfaller til rene politisk-ideologiske feilslutninger hva angår denne vitenskapen.

torgeir.hillestad@uis.no